

Тања З. МИЛОСАВЉЕВИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 29. 9. 2022.
Прихваћен: 22. 2. 2023.

ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКА АНАЛИЗА
ПИСАМА ИЗ НИША – О ХАРЕМИМА ЈЕЛЕНЕ
ДИМИТРИЈЕВИЋ**

Доминантне сфере интересовања Ј. Димитријевић и у животу и у књижевности су путовања и положај жене у различитим друштвима и културама. Познавање страних језика и истанчани осећај за дијалекат, интересовање за туђе обичаје и менталитет уз поштовање различитости сугеришу антропоцентричко поимање света ове ауторке, што отвара нову димензију интерпретације њене путописне прозе. Лирски реализам, карактеристичан за епоху у којој је стварала, обогаћен је антрополошким, културолошким, етнолошким, фолклорним елементима другачијих традиција и живим народним говором, што опис ослобођеног Ниша и записе из живота турских харема у њему чини аутентичним сведочанством једног историјског тренутка, а *Писма из Ниша – о харемима* поузданим материјалом за лингвокултуролошка истраживања.

Кључне речи: *Писма из Ниша – о харемима*, лингвокултурологија, концепт свадбе, концепт харема.

„Поред Стевана Сремца, Јелена Димитријевић је најбољи писац, односно песник старога Ниша и сликар његове судбине, његових људи, њихових нарави и обичаја, њиховог живота и говора” (2006: 12) – овако је говорио Михајло Пантић на отварању научног скупа посвећеног животу и делу Јелене Димитријевић, одржаног у Нишу 2004. године. У Пантићевој оцени обједињени су елементи који чине срж модерних лингвокултуролошких истраживања и који наговештавају језичку и културну слојевитост у њеном књижевном опусу. Некако случајно се развој ове лингвистичке дисциплине у словенском свету поклапа са ревитализацијом лика и стваралаштва Јелене

* tanja77nis@gmail.com

** Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2022-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Димитријевић у српској историографији и критици. Начином живота и књижевног стваралаштва, одабиром тема и приступом њиховој обради, Ј. Димитријевић је жена и књижевница која је ишла испред свог времена. Жена која је живела у другој половини 19. и првој 20. века, која потиче из унутрашњости Србије, без формалног образовања, била је уважени писац, полиглота, хуманиста, активиста, светски путник.¹ Пажњу савременика привукла је пре свега тематика њених дела, међу којима посебно место заузима путописна проза, настала на путовањима у егзотичне крајеве света (Татаренко 2006: 66)², а доминантна сфера интересовања Ј. Димитријевић јесте положај жене у различитим друштвима и културама. Познавање страних језика и истанчани осећај за дијалекат, интересовање за туђе обичаје и менталитет уз поштовање различитости сугеришу антропоцентричко поимање света ове ауторке, што отвара нову димензију интерпретације њеног стваралаштва.³ У путописе и романе уноси „тематске иновације и поглед на свет који је српску културу обогатио не само описом већ и разумевањем других и другачијих култура и навика” (Пековић 2006: 56).

Писма из Ниша – о харемима садржајно и жанровски је комплексно дело. Иако се примарно одређује као путопис, Јелена Јовановић у *Предговору* издању из 2003. године говори о жанровском синкретизму – то је путопис у епистоларној форми са одликама романескног приповедања (Јовановић 2003: 5–6). Пишући писма пријатељици о муслиманској свадби и турским харемима у Нишу, Ј. Димитријевић пише о обичајима, културној традицији, свакодневном животу, погледу на свет и вредностима Туркиња у харему, служећи се њиховим језиком и опонашајући њихов модел комуникације, што представља занимљив предмет за лингвокултуролошка истраживања. Лирски реализам, карактеристичан за епоху у којој је стварала, обогаћен је антрополошким, културолошким, етнолошким, фолклорним елементима другачијих традиција и живим народним говором, што опис тек ослобођеног Ниша и записе из живота турских харема у њему чини аутентичним сведочанством једног историјског тренутка. У оквирима антропоцентричке парадигме и са аспекта лингвокултуролошке анализе, путопис разматрамо у контексту фолклорне традиције, обичаја, народних представа, вредносних оријентира, језичке симболике и језичког израза српског и турског етноса, настањеног у Нишу крајем 19. века.

¹ Поред фасцинантне биографије и библиографије, Јелена Димитријевић је дуго била изопштена из историје српске књижевности. У српској послератној историографији и критици о њој није било ни речи, иако су је својевремено афирмисали и о њој похвално писали Јован Дучић, Павле Поповић, Јован Скерлић.

² Путовања и путописи најимпресивнији су сегмент њеног живота и књижевног рада (*Писма из Мисира, Писма из Индије, Седам мора и три океана, Путем око света, Нови свет или Годину дана у Америци*).

³ Научно интересовање за стваралаштво Ј. Димитријевић огледа се у вишеаспектним разматрањима сублимисаним у зборницима радова *Јелена Димитријевић – живот и дело* из 2006, *Читате ли Јелену Димитријевић?* из 2018, докторској дисертацији Ане Стјеље *Традиционално и модерно у делу Јелене Димитријевић* (2012); појединачним радовима који се најчешће баве проблематиком жанровског одређења и харемским дискурсом у делу Јелене Димитријевић (Јовановић 2003, Татаренко 2006, Пековић 2006, 2008, Гароња Радованац 2018, Радовановић 2018).

Предмет анализе су лингвокултурни концепти репрезентовани одговарајућим елементима дијалекатске језичке слике света. У овом путопису идентификовали смо све компоненте које лингвокултуролошки приступ проучавању књижевноуметничког текста претпоставља (према алгоритму лингвокултуролошке анализе уметничког текста, в. Беценко 2021: 17) – то су језичке јединице које носе културно значајну информацију, а појављују се као симболи, метафоре, еталони, прецедентни феномени, као носиоци архетипског и прототипичног фиксираног у обредима, ритуалима, у фолклорном и религиозном дискурсу, у фразеологизмима и комуникативној етикецији, као репрезентације културних и вредносних концепата, одражавајући особености традиционалне материјалне и духовне турске културе на овом простору и специфичне црте менталитета харема у нестајању.

Поимање језика као интегралног дела културе другог, експликација другог кроз језик основна је одлика књижевноуметничког поступка аутора и доминантна лингвокултурна специфичност *Писама из Ниша*. То је хибридни језик, мешавина ондашњег стандардног типа заснованог на Вуковим начелима којим се у описивању служи ауторка, турски османски језик којим овладава и који користи како би се приближила својим јунакињама и да би их што боље разумела, турски румелијски дијалекат којим говоре Туркиње у Нишу, нишки говор Српкиња, нишки говор Туркиња. Јелена Димитријевић користи турски језик како би проникла и суштински дочарала унутрашњи живот харема, јер се начин живота народа најбоље може презентовати аутентичним говором и сведочи о језичком раслојавању и српско-турским интерференцијама у говору Ниша крајем 19. века. Ј. Димитријевић опонаша језик Туркиња и начин њиховог изражавања – користи китњаст језик, пун деминутива и фраза. Турски (*мусломански*) језик, *веле хареми, сладак је шекер гиби (као шећер), те кад га слушаш разгалиш се њиме као ми шербетом који пијемо уз Рамазан* (Димитријевић 2003: 28). Специфична особина говора турских харема је слаткоречивост, *мусломанке* много воле деминутиве којима изражавају наклоност, љубав и нежност. Туркиње су *шекџер-фурџи* – изворно „продавац шећера”, у фигуративном значењу слаткоречив, онај који очарава. Колико је ова црта испољена у њиховом поимању језичке културе и колики значај и утицај придају речима, Јелена описује својој пријатељици наводећи фрагменте из турског фолклора *Сен’н таатли дил’н (слатки језик твој) памет ми узме, срце ми однесе, те сад ходим по свету овоме и без памети и без срца; Милујем те аман! Зира имаши шећер-уста, кајмак језик*. Она прави паралелу са поимањем језика у српској култури – *И није ли то он што гвоздена врата отвара*, где се *лепа реч* појављује у својству значајног социјалног чиниоца и у српској и у турској језичкој свести. Опчињавајућа моћ језика, његова заводљивост, ласкавост истакнуте су у турском изразу *Језик, уста чудан је то сихир (чини), па се ваља од њих чувати*, а сличан смисао сугерише и домаћа изрека *на језику мед, а у срцу јед*. Семантичка ознака ’ласкавост, лицемерје’ заједничка је компонента схватања језика у обе културе. У њиховој свести укореван је архетип о (истом) језику као примарној и природној спони међу људима, *јер ако ви неје једно дин – језик ви је једно...сестре сте, керке сте*

на једно милет (народ): овој знаје и Аллах и битеви алем (цели свет) – говоре Јелени приликом њеног познанства са једном Босанком. Према странцима су неповерљиве, нарочито према немуслиманкама. Нишке хануме развијају предрасуде према Београђанкама (дволичне су, у лице а, анам, оф, ђозм, а поза њега – кјамет) и Врађанкама (Море не ли је он Врајнали чувај се ти од њега. Едипсз (неваспитане)).

Принцип харемске комуникативне етикеције користи у обраћању својој пријатељици, како би показала своје познавање турског језика али и говорних образаца и устаљених фраза у говору Туркиња. Свако мухабели наме „драго и пријатељско писмо” почиње неким турском формулом – *севђули-кзъм, а џанъм* (мила девојко, душо моја); *чешимъм-нури* (очни виду), *ђозмън-бебеги* (зеницо ока мога), *јаврум, а кузум* (птиче, девојче моје), *севђули-кзъм, а кузум* (дилбер-девојко), *гонце-ђуле* (пупољаку руже), *џигеръм* (џигерице моја), *ифетлу, исметлу* (овако код Турака почиње свако писмо ономе кога волимо и хоћемо да га одликујемо). Овакав стил подразумева разгранату употребу епитета, међу којима су најфреквентнији: *сладак/таатли – тренуци, мисли, мирис, речи, тетка, језик, булбулџик* (славујчић), *гугута; леп(и) – Ниш, девојче, глава, невеста, очи; бели/бејаз – Ниш, лице, рука, када...* Стереотип о спољашњем изгледу девојке/невесте заснива се на традиционалним представама о женској лепоти, фиксираним у фолклорним формулама које се срећу у турским народним песмама забележеним у путопису, и вербализован је:

- сталним епитетима: *слатка уста, кајмак-грло, бело лице, чатма-веђе, ђул-образ, бела рука, селви-бој, танки појас, лабуд тело*. Детаљан опис невесте укључује пожељне особине на основу којих је формиран прототип њене физиономије: *руке – мале, лепе, уске; нокти – кратки, округли, обојени; јагодице (на прстима) – округле, бојали; ноге – лепе, малене; гибак ход*. Устаљеним епитетима описује се ношња турске невесте која истиче лепоту њеног тела: *кадифели-рухо емир-боје, шарена венедик кошуља, антериџица кратка, тесна, златали колан; обоци од драгог камена; од драгога камења челенка; срмали-папучице;*
- поређењима, односно еталонима: *меко и бело лице као висибабa, плаве као зумбул очи, лепа и чиста као мелек, душа јој мирише као ђул, као лаванда, као башча, глас као булбул*. Особине се истичу фразичним еталонима, чија се лингвокултурна специфичност манифестује у поредбеном елементу: *зао као Турчин, црвен као ватра, љуто како паприка, сладак као шећер;*
- метафорама: *кар-чичеги (снежно цвеће) – лице, хаџиџик канади (крило ластавице) – трепавице, крмзи (црвена) кутија пуна истамболскога раатлокума – уста, два реда ситна бисера – зуби, мека свила – коса, танка селвија (кипарис) – бој (стас), пембе-гонце (ружин пупољак) – Хајрије (невеста).*

Наведена језичка и стилска средства конституишу лингвокултурни концепт лепоте, који је архетипски утиснут у свест харемских жена (Туркиње

прво очара лепота тела и руха, па онда душе, иако саме веле да од њих бољих познавалаца душе нема) и манифестује се у претераном коришћењу декоративних средстава, мириса, накита, у израженом смислу за усклађивањем боја (*Буле се много и с вољом ките; радо прскају лавантом, миском (мошусом) и амбером косу и рухо; много пазе на слагање боја, естетика им је добро позната; носе светле и разигране боје; жуто, црвено и зелено у души је и у срцу свакој мусломанки*). Турске жене се дузленишу – дотерују за сваку прилику, *каношу се* – боје косу каном, *телеишу се* – беле лице, *тегље веђе* – исцртавају обрве, праве младеже (бенове – *ђерданда-сија-бен*), на чело лепе *караладен* – белег од црне смоле који има естетску, заштитну (штити од урока) и статусну/комуникативну функцију (ако је насред чела девојка има драгог, ако је у страну тражи га). Њихова естетска сазнања потичу од свете Фатиме (жене Алијеве, најмилијега сина пророка Мухамеда), религиозног узора како жена треба да негује и тело и душу да би била драга мужу. Међутим, општи утисак посматрача, односно аутора јесте да буле нису лепе (*међу Туркињама има доста ружних жена; Бећир-бегов харем није леп*), али у *кадуна*, *па и ружних*, *очи су лепе*. Маркантна физичка карактеристика Туркиња су очи, што је освешћено и у њиховом језичком сазнању постојањем посебних назива за крупне, округле очи које својим обликом асоцирају на шоље за кафу *филџан-ђозлер*, за дугуљасте очи у облику бадема – *бадем-ђозлер*, за снене, уморне очи – *мамурђоз*. И у турској култури очи су огледало душе (*задрхти ли од љутине – севну; закуца ли од ашка – засветле*), очима се говори, у очима се чита, очи су комуникативно средство (*Очи нам њене казаше кога милује; Очима збораше тужна њему*), и због тога што одају унутрашње човеково стање, однос према њима је амбивалентан (*На овоме големоме свету нико није незахвалнији од очију. Човеково срце милује их више од живота, од свега, а оне за тај големи ашк његов награђују га издајством*).

Концепт лепоте као естетски концепт и концепт традиционалне духовне културе обједињује два централна лингвокултурна елемента – концепт харема и концепт свадбе. У самом наслову путописа истакнут је објекат интересовања – *харем*, а на самом почетку првог писма откривен и предмет описивања – *муслимански свадбени обичаји*. У пресеку ова два поља развијају се потконцепти, културни и аксиолошки, који допуњују слику харемског живота и манифестују обележја турског културног наслеђа оличеног у свадбеним обичајима, правно-обичајним нормама, одевању и кићењу невесте, обредној пракси, симболици радњи и предмета, народним веровањима, фолклору – свадбеним песмама, севдалинкама, чочецима. Централна јунакиња, Хајрије, која је у средишту главног догађаја и доминантних културних и аксиолошких концепата интерпретираних у путопису, носилац је стереотипних представа о женској лепоти, архетипске удаје за недрагог и стереотипа тужне невесте (*крупне сузе влаже замишљено око нежног и тужног девојчета; дубок уздах из немирних груди*). Симбол *сунца* истакнут у другом (*Родило се сунце јарко*) и последњем писму (*Још мало, па ће заћи сунце*) заокружује трагичну судбину младе и лепе Хајрије – симбола контраста спољашње манифестације и унутрашњег живота харемских жена.

Структура путописа прати сценарио муслиманске свадбе – сваком свадбеном обичају посвећено је једно писмо. С аспекта концептуалне анализе, сценарио свадбе разложен је на фрејмове: *к'з бакмак (углед)*, *к'з-арамак (просидба)*, *ниџах (венчање)*, *дуђун (свадба)*, *нишан (обележје)*, *кјучук-нишан (мало обележје)*, *бошча, боја, хамам, кс-кна-геџеси (девојачка кана ноћ)*, *кјучук-на геџеси (мала кане ноћ)*, *јенџе-ђуни (дан кад јенђе долазе по девојку)*, *бујук-кна-геџеси (велика кане ноћ)*, *ђердек (ложница)*, *сертмне (походе)*. Примарно их попуњавају етнолингвистички елементи и информације етнографског карактера, вербализовани лингвокултуремама:

- културно маркираним лексемама: *ниџах-изн-намеси* – допуст за венчање којим невеста опуномоћује *већила* да је заступа на венчању; *бардак* – симболични поклон младожењи, мали стаклени лонац окићен попут невесте; *телеисање* – бељење невесте, с циљем да се прикрију промене на њеном лицу током прве брачне ноћи; *јенђе* – хануме које дођу са младожењине стране по девојку, позване у *јенђелк*; *сертмне* – „овој дан се вика овако зато што си је невестино мајка справија мецлис (скуп), па од њума, сви џумле, ће си идемо при негово керку, невесту. Сертме си је, белки куп, збирање, кој знаје”; *к'залки* – девојчин род, сви с девојачке стране што дођу на свадбу; *окобас/сојтарија* – кадуна која за време свадбе гради шалу;
- метафорама: *кђер неба, црвена кошуља* – љубав;
- симболима: *булбул* – лепе вести, *змија/гуштер* – дерт који пије онога који није искрен у осећањима, *шеђерлеме, леблеблије, јечам* – бериђет;
- изразима: *грешине очи, тврди пазар, на дувак клања*;
- изрекама: *Од соја се и куче тражи, те неће ли девојка; Ко би се сетио месеца, кад сунце гледа; Сел ђелр, ђечер, кум калр* – бујица долази, пролази, песак остаје; *Татли гугута неће прогугутати док не умукне булбул*;
- комуникативним формулама: просидбена формула: *С Божјим допуштењем и Пророковим одобрењем твоју кђер Хајрију за мога сина Али-ефендију иштем*; формуле заклетве: *виллахи, биллахи, таллахи; Ђозун ајдин (у оку ти светлост* – ове се речи изговарају ономе који је добио каквог драгог госта а и ономе коме се доноси каква пријатна новост;
- репрезентивним потконцептима: 'одевање' (*свилене ђувез шалваре, шарена венедик кошуља, к'са-ентари, узун-ентари, златали колан, дувак, тел*), 'кићење' (*ђелин-пули* – цвет руже који невеста и девојке лепе између обрва), 'храна и пиће' (*ђулбешекер* – слатко од ружа, *раатлокум, пексимет шербет, срчу каву, пију дуван, жваћу сак'з* – мастику), 'игра и песма' (*дахире, кокоњеиште* – коло нишких кадуна, *зејбек, сељаник* – чочек игре, *мендиљ* – комична игра, *дестан* – романса, *севдалинка, свадбене песме*). Потконцепт музике оквир је за експликацију контраверзног сегмента харемског живота. Описујући ноћна харемска весеља као саставни део свадбених свечаности, Ј.

Димитријевић разоткрива највећу тајну харема – хомоеротизам, уносећи нови елемент у концепт харема (*Читава половина, чини се, само је обучена у женско рухо, имају нагоне као мушкарци; Само код посебне врсте пријатељица нема зависти и оговарања никад и ни по што, али има нешто горе и страшније – силна љубомора. Зар би смела једна од ових двеју да се љубазно разговара или насмеје с којом младицом, био би прави кјамет, не одмах у друштву него код куће. Пуше једну цигару, пију воде из једне чаше* (Димитријевић 2003: 76)). Књижевница разрађује овај мотив користећи се низом стилских фигура – кроз игру речи, симболе, метафору, епитете, алузију, контраст опонаша оријентални стил изражавања и истиче мистичност и сензуалност хомоеротске ситуације, јер се о овом ентитету не говори отворено (Реба 2011: 209) (*Да ли би било тешко булбулу кад не би смео певати, а срце га тера на слатко-тужну песму његову; Неће ми пустити ни једне речи песмом моја драга. А и ја морам ћутати, хареми су ђаволи, сетили би се; Солунка гледа Зехру, тугује ћути, ашик је на њу, а шејтан-Зехра се прави да ово не види. А кад је срце на срце ашик, па не смеју и не могу једно другому исказати осећања онако ачк – искажу их сакли: песмама, цвећем и стварима. Добије ли која парченце хартије, зна шта је – љубавна порука*). Лезбејство се у харемском схватању морала концептуализује као природан модел задовољења емотивних и сексуалних женских потреба. У перформансу који током девојачке кана ноћи изводи похотна Солунка прерушена у мушкарца открива се уобичајена харемска појава – трансвестија, као начин реализације еротске појуде и прећуткиваних страсти. Слободним љубавним везама међу женама супротстављена је законски конституисана веза између две жене, супруге истог човека – *ортакиње*, која почива на константном осећању мржње (*Погледај друге две (...) Безбели се мрзе кад неће да живе у једној кући. Мустаф-ага је код младе два дана, код старе четири. Боји се да му се стара не расрди, па да га баџи, јер она је много богата*). Овај фрагмент концепта харема у путопису из Ниша представља антрополошку и родну експертизу женске сексуалности у турском харему (Реба 2011: 213).

Свадба је у фокусу описа, али се око централног збивања постепено формира концепт харема као посебно концептуално поље. У оквирима етнокултурних адета профилишу се обрасци понашања, менталитет, поглед на свет, емотивни живот нишких ханума. У границама харемског дискурса могу се извојити фрагменти који описују унутрашње особине Туркиња – нарав, карактер, морал, однос према вери, према браку, однос према раду, однос према ближњима и према туђима, навике, социјални обичаји, социјални односи, емоције, поткрепљени одговарајућим елементима (изрекама, фразама, фразеологизмима) из турског језичког наслеђа, који у структури лингвокултуролошке анализе функционишу као потконцепти.

Ј. Димитријевић истиче амбивалентност природе нишких ханума: *У њима има две душе – једна је зла као зли дух, друга добра, предобра*. Њихове карактерне црте маркира квалификативима *злобне и сплеткашице, шаљиве и веселе, горде и охولة, уображене и завидне* и оцењује их лексемама негативне објективне оцене *оговоршике, лукаве, пакоснице, подсмевшике*. Основна њихова карактерна особина је *ханмл'к – господство (Своје господство никад не смећу с ума, нарочито пред немуслиманкама; чак су у томе и неискрене, јер којој год се обратише неке од наших госпођа свака тихо изусту да не зна српче (српски)...)* . Карактер, понашање и морал заснивају на религиозним учењима, а њихов однос према вери читава се и у дихотомном принципу свој/туђ, који се иманентно провлачи кроз читав путопис: *Много су охولة, држе да их је вера узвисила, те су високо, стоје над свима који не верују ову чисту и танку веру, који нису хак-динли (правоверни)*. Туркиње ћутке прелазе преко моста на земљи да би могле прећи преко оног изнад пакла што у цехнет води, отуда изрека *ћутиши као побожна мусломанка преко моста*. Вера их спречава да греше и чине грех другоме јер *Алах види хиљаду и једну погрешку нашу – у лице нам не удара ни за једну*. Ко се у свом греху тргне и покаје (*узне се у памет*) пре трећег петла и пре ђаволова барјака – опростиће му се. И њихов однос према вери одликује бинарност – фанатизам и фатализам (*тако је писано*). Фатализам је основа њиховог сујеверја (*хамајлије, мартифал – прорицање, врачање*) и народних веровања (*фал*). Из односа према вери произилази емпатија према ближњима – оне тугују, жале ближњег свога кад је у невољи, теше га, обилазе, помажу материјално, што илуструју пословицом *Учини доброту, баци је у море! Ако не зна риба, зна Бог!* С друге стране, особу која не чини добра ономе коме за своје добро дугује обележавају лексемом негативног садржаја *хаирс'з*. Пријатељство се у турској култури јако цени: *Стар пријатељ не бива непријатељ, и ако буде – не приличи; Ахбаб се лако нађе, дост не може (Пријатеља хиљаду, истински пријатељ један)*. У лексичком систему нишких ханума постоји реч којом се изражава чежња због растанка с милом особом или драгим местом – *хасрет-лук*. Носталгија за старим Нишом и туга што морају да га напусте (*збораше о шетњама и изласцима поред Нишаве, туговаху за Бањом и за лепом Еминовом Кутином*) резултирају клетвама високог интензитета афективности *А Ниши! Џансз Ниши(бездзшни)! Хаирсз (незахвалан)! Локални топоними, микротопоними, хидроними појављују се у функцији прецедентних феномена, у свести нишких ханума препознатљиви као есенцијални извори виталности и хедонизма прерастају у симболе несталности, пролазности, промена*.

Водећи се саветима старог Џевдет-паше из Истанбула, Јелена Димитријевић је научила турски језик, чиме је стекла поштовање и поверење нишких ханума, ушла у њихов свет, спријатељила се са њима и из унутрашње перспективе упознала, разумела и пренела реалну слику харемског живота, демистификујући стереотипе засноване на површним сазнањима. *Писма из Ниша – о харемима* осим примарне уметничке има изузетну лингвокултуролошку вредност, јер садржи језичке јединице различитог нивоа које носе аутентичне етнографске и антрополошке информације значајне за разумевање

и дијахроно проучавање традиционалне турске културе на нашим простори-
ма, која је учитана у српској дијалекатској слици света.

ИЗВОР

Димитријевић 2003: Ј. Димитријевић, *Писма из Ниша – о харемима*, Ниш:
Просвета.

ЛИТЕРАТУРА

- Беценко 2021:** Т. П. Беценко, Вгљад на лингвокултурологически анализ
художественног текста как вид учебной деятельности в системе совре-
менного гуманитарного образования человек в социокультурном изме-
рении, *Человек в социокультурном измерении*, 1, 14–21.
- Гароња Радованац 2018:** С. Гароња Радованац, Туркиње и турске теме у
раној приповедној прози Јелене Димитријевић, у: Б. Дојчиновић, Ј.
Милинковић (ур.), *Читате ли Јелену Димитријевић?*, Зборник радо-
ва, Београд: Филолошки факултет, 169–186. <[https://elib.bsu.by/bitstre-
am/123456789/260829/1/14-21.pdf](https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/260829/1/14-21.pdf)> 21. 3. 2022.
- Јовановић 2003:** Ј. Јовановић, Ниш и Нишлијке у прози Јелене Димитрије-
вић, предговор у: Ј. Димитријевић, *Писма из Ниша о харемима*, *Бул-Ма-
рикина прикажња*, Ниш: Просвета, 5–15.
- Пантић 2006:** М. Пантић, Јелена Димитријевић и Павле Поповић, у: М.
Стојановић (ур.), *Јелена Димитријевић – живот и дело*, Зборник рефе-
рата са научног скупа, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и
Универзитета у Нишу, 11–20.
- Пековић 2006:** С. Пековић, Романи и путописи у стваралачком поступку Је-
лене Димитријевић, у: М. Стојановић (ур.), *Јелена Димитријевић – жи-
вот и дело*, Зборник реферата са научног скупа, Ниш: Центар за научна
истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 55–64.
- Пековић 2008:** С. Пековић, Путописи Јелене Димитријевић као могућност
виђења другог, у: М. Матицки (ур.), *Књижевна историја*, бр. 134/135,
Београд: Институт за књижевност и уметност, 117–135.
- Радовановић 2018:** Ј. Радовановић, Јелена Димитријевић: прва српска
оријенталисткиња?, у: Б. Дојчиновић, Ј. Милинковић (ур.), *Читате ли
Јелену Димитријевић?*, Зборник радова, Београд: Филолошки факултет,
203–211.
- Реба 2011:** Ј. Reba, Rod i transvestija u haremskom diskursu Jelene Dimitrije-
vić, Novi Sad: *Zbornik za jezike i književnosti Filozofskog fakulteta u Novom
Sadu*, I, 205–215.

Стјеља 2012: А. Стјеља, Елементи традиционалног и модерног у делу Јелене Димитријевић, докторска дисертација, <<https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/4015>> 22. 3. 2022.

Татаренко 2006: А. Татаренко, Жанровски оквири приче о љубави (Писма из Ниша о харемима и Бул-Марикина прикажња Јелене Димитријевић), у: М. Стојановић (ур.), *Јелена Димитријевић – живот и дело*, Зборник реферата са научног скупа, Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 65–75.

Tanja Milosavljević

A LINGUACULTURAL ANALYSIS OF THE BOOK *PISMA IZ NIŠA – O HAREMIMA*
BY JELENA DIMITRIJEVIĆ

Summary

The past two years have seen a revival of the literary work of Jelena Dimitrijević, brought on by the research-inspired nature and unconventional spirit of this author who was active at the end of the 19th century and beginning of the 20th century. It confirms that her opus incorporates layers of genres and layered content. The dominant spheres of interest of J. Dimitrijević both in life and in literature are travel and the position of women in various societies and cultures. A working knowledge of foreign languages and a very keen sense for dialect, an interest in other people's customs and mentality, accompanied by a healthy respect for diversity, all suggest an anthropocentric world view on the part of this author, which in turn opens up a new dimension of interpretation of her travel writing. Lyrical realism, characteristic of the epoch in which she worked and wrote, is enriched by the anthropological, culturological, ethnological, and folklore elements of other traditions, and the living speeches of various people, which renders the description of a recently liberated Niš and the records of the life in the Turkish harems located in it an authentic account of a historical moment, and the book *Pisma iz Niša – o haremima* reliable material for linguacultural research. In this travel writing, where the central event is a Muslim wedding, we identified all the components which a linguacultural approach to the study of literary text requires – this includes linguistic units which bear a culturally significant piece of information, and emerge as symbols, metaphor, standard of reference, as precedent phenomena, bearers of the archetypal (*neveste Hajrije* – marrying someone you do not love), stereotypical (*a sad bride*) and the prototypical fixed in rites and rituals (the concept of a wedding), in the folklore (Sevdah music, *čoček* folk dances), religious discourse (the sub-concept of faith – fanaticism, fatalism), in phraseologie, and the communicative etiquette and formulae, and as the representatives of cultural and value concepts (the concept of a harem, the concept of beauty, the sub-concept of homo-eroticism), reflecting the features of traditional material and spiritual Turkish culture in this area, and the specific features of the harem mentality that was slowly disappearing.

Key words: *Pisma iz Niša – o haremima*, linguaculturology, the concept of a wedding, the concept of a harem.